

กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธงบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย The Participatory Process for Preserving the Culture of Making Tung of the Community in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei

นัยนา อรรถนารถ¹ ไทโยโรจน์ พวงมณี² วิระ อิศโร³ อภิชา ปลัดทอง³ อรุณฯ แสงสุข⁴

E-mail: naiyana.aja@lru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวัฒนธรรมการทำธงของชุมชนบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย 2) ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธงบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ประชากรเป้าหมายเป็นประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและนักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 40 คน ใช้การศึกษาเอกสาร การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า

1. วัฒนธรรมการทำธงของบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย พบว่า มีการทำทุกครัวเรือนทำขึ้นเพื่อใช้ประดับหน้าบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล และมีการทำขึ้นมาสำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมสักการบูชาที่ศาลพญาช้างและนางผมหอม และประดับบริเวณวัดโนนสะอาดให้เกิดบรรยากาศแห่งเชื่อความศรัทธาและเกิดความสวยงาม เดิมชาวบ้านจะใช้เส้นฝ้ายที่ปลูกในหมู่บ้านและตามหัวไร่ปลายนา เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะนำมาผ่านกระบวนการทำให้เป็นเส้นและมีการย้อมสีจากธรรมชาติ ปัจจุบันชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้ไหมพรมที่มีจำหน่ายในท้องตลาดที่ให้ความสะดวกและมีสีจัดจ้านสวยงามมากกว่า โดยการทำธงจะมี 2 รูปแบบคือ ธงใยแมงมุมที่ใช้มือในการทำและธงทอที่ผ่านกระบวนการใช้กี่ทอผ้า

2. กระบวนการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมการทำธงบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย พบว่า เกิดจากความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่ต้องการสร้างวัตถุมงคลสำหรับนำไปเป็นเครื่องถวายและบูชาพญาช้างและนางผมหอม โดยมีกระบวนการดังนี้ (1) ผู้นำชุมชนและผู้นำทางจิตวิญญาณที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนจะเป็นผู้ดำเนินการจัดทำก่อนที่จะมีพิธีกรรมทั้งแบบเฉพาะกิจและพิธีกรรมประจำปี ด้วยกิจกรรมการประชุม การบอกกล่าวผ่านเสียงตามสายเพื่อเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถึงสภาพและปัญหาที่เคยเกิดขึ้นในปีที่ผ่านมาเพื่อที่จะทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม (2) มีการนัดหมายชาวบ้านมาร่วมกันจัดกิจกรรมการทำธงในวัดโนนสะอาด (3) ชาวบ้านที่มีการรับรู้จากเสียงตามสายและการบอกต่อเดินทางมาร่วมมือกันทำธงจนเกิดผลสำเร็จ (4) นำธงที่ประกอบสร้างแล้วไปติดตั้งในบริเวณต่างๆที่มีการจัดงาน

คำสำคัญ: กระบวนการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์วัฒนธรรม ธง บ้านหนองบัว

Abstract

The research of participatory process for preserving the culture of making Tung of the community in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei, the qualitative research methodology was used in this research. The objectives of the study were to 1) study the culture of making Tung of the community in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei and 2) study the collaborative process for preserving the culture of making Tung of the community in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei. The subjects of the research consisted of 40 people, the local wisdom elites, the head of community, and the local academicians. The study was based on information collected from documents, a group meeting, and a workshop meeting. Content analysis is used to analyze qualitative data. The study found that:

1. The culture of making Tung in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei was found in every household for luck as a decoration in front of a house. Tung was used for a sacred ceremony in the spirit houses of Phra Ya Chang and Nang Pom Hom, and for the fate and the beauty of Non Sa-at temple. In the past, villages used the cotton growing in the farm. When the harvest time had come, they would harvest and change the cotton into lines and dye it. In the present, they used knitting wool from a market instead. There were 2 types of Tung, Tung Yai Maeng Mum made by hands and Tung Tor made by a weaving machine.

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

² อาจารย์สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

³ อาจารย์ประจำสำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

⁴ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

2. The participatory process for making Tung in Ban Nong Bua, Phu Luang district, Loei found that Tung was made because of belief, fate of the villagers. They created the things for offer sacrifice to Phra Ya Chang and Nang Pom Hom. The procedures were 1) the head and the spiritual leadership selected by the villagers to represent the ceremony first by using a group meeting, telling through the speaker of the village for discussing about the condition and problems from the past 2) the head made an appointment for the activity of making Tung at Non Sa-at temple 3) The villagers knew the news from the speaker and by word-to-word 4) decorate different places by using Tung.

Keywords: participatory process, Preserving the Culture, Tung, Ban Nong Bua

ความเป็นมาของปัญหา

วัฒนธรรมของชุมชนแต่ละแห่งล้วนบ่งบอกถึงรากเหง้าและวิถีการคิดของคนรุ่นเก่าที่คิดสร้างไว้และมีการปรับปรุงแก้ไขเรื่อยมา อาจมีการพัฒนาต่อเพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบันและบางวัฒนธรรมที่อาจกำลังสูญหายคนรุ่นใหม่ก็จะมี การอนุรักษ์ไว้เพื่อให้อยู่คู่กับชุมชนต่อไปซึ่งเกิดจากการให้คุณค่าของคนในชุมชนเอง และคนในชุมชนนั้นทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมโดยใน การดูแลให้คงอยู่ พร้อมกับการสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมของตนเอง (พลอยภัทรา ตรีภูทอนเจริญ, 2547) ด้วยการรวมกลุ่มการอนุรักษ์ขึ้นมาพร้อมกับสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เช่น ชุมชน สถานศึกษา สถาบันทางวัฒนธรรม หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชนด้วย (ชานนท์ วิสุทธิชานนท์, 2557)

วัฒนธรรมชุมชนมีทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบนั้นเป็นแนวการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อให้สังคมอยู่อย่างมี ความสุข วัฒนธรรมแต่ละรูปแบบจะมีกระบวนการดำเนินการและเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทั้ง ความเชื่อท้องถิ่นและความเชื่อในพุทธศาสนาจะมีขนบประเพณีและพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งการปฏิบัติตามแนวทางก็จะส่งผลทำให้ คนปฏิบัติมีเครื่องยึดเหนี่ยวและเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต ดังเช่นประเพณีของไทย 12 เดือนซึ่งในแต่ละเดือนก็จะ มีประเพณีสำคัญที่คนไทยต้องยึดถือและปฏิบัติตามเพื่อความเป็นสิริมงคลของชีวิต

วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในภาคอีสานมักมีการใช้ธงเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม โดยในงานบุญประเพณีแต่ละเดือน ของชาวอีสานมักจะมีการประดิษฐ์ “ธง” หลากหลายรูปแบบและหลากหลายสีสันทนบนผืนผ้าหรือใช้วัสดุสิ่งอื่นเพื่อสื่อความหมายระหว่าง มนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ “ธง” จึงเป็นเครื่องสักการะ เพื่อใช้พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ในบุญเฉลิมฉลอง หรือขบวนแห่ต่างๆ การ ประดับประดาในงานพิธีต่างๆ เพื่อความสวยงามตระการตา โดยมีความแตกต่างกันตามความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมของท้องถิ่น ซึ่งโดยทั่วไปธงจะมีลักษณะคล้ายกับธงมีความยาวประมาณ 1 – 3 เมตร อาจทอด้วยผ้าฝ้ายเป็นลายขีด ลวดลายสัตว์ คน ต้นไม้ หรือ พระพุทธรูปเพื่อถวายพระสงฆ์เป็นพุทธบูชา (นัฐฉมิ จารุงษ์, 2561)

บ้านหนองบัว อำเภอบัวหลวง จังหวัดเลย ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในพื้นที่ของการเป็นพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและ วัฒนธรรม โดยมีแหล่งโบราณคดีบ้านหนองบัวเป็นแหล่งเรียนรู้และจุดของการท่องเที่ยว การมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานและ ความเชื่อเรื่องพญาช้างและนางผมหอมที่เชื่อมโยงกับภูหอ ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อความศรัทธาของท้องถิ่นที่ยังคงมีการรักษาไว้อย่าง มั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง ในชุมชนบ้านหนองบัวจึงมีการจัดงานและพิธีกรรมเพื่อการบวงสรวงและบูชาเป็นประจำทุกปี โดยก่อนวันงาน ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะช่วยกันจัดทำธงใยแมงมุมสำหรับใช้ในการบูชาและประดับตกแต่งในพื้นที่ศาลพญาช้างและนางผมหอมที่เป็น พื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม โดยธงจะทำจากเส้นด้ายจากเส้นฝ้ายผูกโยงกันคล้ายใยแมงมุม นิยมใช้แขวนตกแต่งไว้หน้าพระประธาน หรือโดยรอบในงานพิธีกรรมใช้ในการปกป้องคุ้มครอง (นัฐฉมิ จารุงษ์, 2561) จากการศึกษาสภาพของการทำธงของบ้านหนองบัว พบว่า การทำธงยังไม่ได้มีการทำขึ้นมาใช้ในวงกว้างของชุมชนเพียงประดิษฐ์ขึ้นมาใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและความ เชื่อพญาช้างและนางผมหอมเท่านั้น และมีเพียงคนบางกลุ่มที่เป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ในการประดิษฐ์เท่านั้นซึ่งคนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ ความสามารถในการทำธงใยแมงมุมขึ้นมาสำหรับการใช้ประกอบพิธีกรรม และคนในชุมชนอื่นๆ เห็นว่าตนเองควรมีส่วนร่วมในการ แสดงออกถึงความเชื่อความศรัทธาของบ้านหนองบัวด้วย จากการระดมความคิดเห็นพบว่าชุมชนต้องการให้มีการอนุรักษ์เกี่ยวกับการ ทำธงที่มีอยู่ในชุมชนทั้งธงใยแมงมุมและธงแขวนที่ได้จากการทอและมีความต้องการให้ทุกฝ่ายของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ ประดิษฐ์ขึ้นมาใช้ในพิธีกรรมดังกล่าว ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์การทำธงของ บ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการทำธงของชุมชนบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธงบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย
การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา
2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนและนักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 40 คน ได้มาโดยวิธีการเจาะจง โดยเป็นบุคลากรของชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาและศิลปะวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหนองบัว
3. วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
คณะผู้วิจัยใช้วิธีการและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ 1) การศึกษาเอกสาร โดยศึกษาจากวารสาร ตำรา และรายงานวิจัย 2) การสนทนากลุ่ม โดยมีประเด็นที่คณะผู้วิจัยกำหนดขึ้น และ 3) การประชุมเชิงปฏิบัติ
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยการประสานงานกับกลุ่มประชากรเป้าหมายเพื่อขออนุญาตหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงวันเวลาตามที่ระบุไว้ในจดหมายเชิญ
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดระเบียบข้อมูลจากการศึกษาเอกสารการสนทนากลุ่มและการประชุมชนและนำข้อมูลเหล่านั้นทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. บริบทของที่เกี่ยวข้องกับบ้านหนองบัว
 - 1.1 บริบทพื้นที่และบริบทความเชื่อและพิธีกรรมบ้านหนองบัว
บ้านหนองบัวเป็นหมู่บ้านหนึ่งในเขตอำเภอภูหลวงจังหวัดเลย ห่างจากตัวเมืองเลย 60 กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อในชุมชนท้องถิ่นร่วมด้วย โดยเฉพาะเรื่องของพญาช้างและนางผมหอม ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์จึงมีการจัดงานบวงสรวงเจ้าพ่อพญาช้างและนางผมหอมขึ้น โดยมีตัวแทนร่างทรงเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างจิตวิญญาณของเจ้าพ่อพญาช้างและชุมชน โดยชาวบ้านจะมีการจัดเตรียมเครื่องบูชาและเครื่องถวายในการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้มีความสมบูรณ์ที่สุด มีการเตรียมพื้นที่ เช่น การทำความสะอาดรูปปั้นเจ้าพ่อพญาช้างและบริเวณพื้นที่ให้สะอาด มีการประดับตกแต่งสถานที่ด้วยธงที่ทางจากไหมพรมหลากสี โดยชาวบ้านส่วนหนึ่งจะได้รับมอบหมายจากชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการ พร้อมกับนำมาไว้ที่บริเวณศาลเจ้าพ่อพญาช้างและช่วยกันประดับและแขวนให้เกิดความสวยงาม นอกจากนี้ยังมีการทำในลักษณะสูงทางที่วางเรียงต่อกันด้วยการทำเป็นธงใยแมงมุมขนาดแตกต่างกันประมาณ 8 -9 อัน จากนั้นจึงนำมายึดติดให้ต่อเนื่อง แล้วนำไปยึดกับปลายไม้ไผ่เพื่อนำไปติดตั้งบริเวณศาลเจ้าพ่อพญาช้างต่อไป

ภาพประกอบที่ 1 ธงที่ร่วมกันประดิษฐ์นำมาประดับตกแต่งพื้นที่สำหรับการจัดงานของชุมชน

1.2 วัฒนธรรมการทำธูปของบ้านหนองบัว พบว่า

1.2.1 สภาพของวัฒนธรรมการทำธูป พบว่า วัฒนธรรมการทำธูปที่บ้านหนองบัว มีการทำขึ้นมาเฉพาะกลุ่มเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมในงานบุญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับการประกอบพิธีกรรมสักการบูชาที่ศาลพญาช้างและนางผมหมอมที่อยู่ภายในบริเวณวัดโนนสะอาด วัสดุที่ใช้ในการทำประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโครง เช่น โครงของธูปเฝ้ายางมมที่มี 8 เหลี่ยม ทำจากไม้ไผ่ที่หาได้ในชุมชน ส่วนนอกที่ใช้เส้นใยไหมพรมมาพันตามจังหวะของการโครงด้วยการยึด การพันให้ได้ความแน่นของการเกาะและความสวยงาม

1.2.2 กระบวนการในการทำธูปเฝ้ายางมมพบว่า การทำธูปที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการประชาสัมพันธ์ให้มีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำธูปมากที่สุด โดยมีการแบ่งคนออกเป็นกลุ่มๆ ประกอบด้วย กลุ่มคนที่เตรียมโครงสร้างของธูปที่ใช้สำหรับการพันด้วยไหมพรม กลุ่มคนที่มีหน้าที่แบ่งเส้นใยไหมพรมออกมาให้เป็นหลอดเพื่อให้ง่ายต่อการพันบนโครงไม้ไผ่ และกลุ่มคนที่มีหน้าที่ในการนำโครงและไหมพรมมาพันร่วมกันจนเกิดเป็นธูปขึ้นมา ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

- 1) นำไม้ไผ่ที่ผ่านการผ่าให้เป็นท่อนขนาดความยาวเท่ากันนำมาไขว้กัน
- 2) นำไหมพรมสีตามชอบมาพัน โดยจะเริ่มพันจากด้านในออกสู่ด้านนอก
- 3) นำมาประกอบกันให้เป็นชุดธูปที่มีขนาดเล็ก กลางและใหญ่

ภาพประกอบที่ 2 การสนทนากลุ่มวัฒนธรรมการทำธูป การประดิษฐ์ธูปและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูปบ้านหนองบัว

1.2.3 กระบวนการนำธูปเฝ้ายางมมไปใช้ในพิธีกรรม

- 1) การประกอบธูปให้เป็นตามที่กำหนด
- 2) การประกอบพิธีกรรม โดยการใช้ดอกไม้ขาว รูปเทียนขอถวายธูปต่อพญาช้าง
- 3) นำไปติดตั้งบริเวณด้านหน้าของพื้นที่วางสิ่งสักการะ

2. กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูปบ้านหนองบัว

2.1 ปัจจัยที่ส่งผลทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูป

2.1.1 ปัจจัยภายใน พบว่า

- 1) การมีผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำทางจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและประเพณีการทำธูปที่บ้านหนองบัว
- 2) การที่ชุมชนมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงเข้ากับความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับพญาช้างและนางผมหมอม
- 3) การเคารพและเชื่อฟังคนรุ่นเก่าที่มีความเชื่อความศรัทธาฝังลึกเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถทำได้ หรือทำไม่ได้เกี่ยวกับความเชื่อของพญาช้างและนางผมหมอม ซึ่งส่งผลทำให้คนรุ่นใหม่เกิดความพร้อมและตั้งใจที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองในทุกมิติ โดยเฉพาะเรื่องของความเชื่อของท้องถิ่น
- 4) การที่คนในชุมชนบ้านหนองบัวให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางความเชื่อความศรัทธาต่อพุทธศาสนาที่มีการจัดอย่างต่อเนื่อง ส่งผลทำให้คนในชุมชนเกิดความรักสามัคคีและเห็นความสำคัญของวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและพิธีกรรมที่สืบต่อกันมา

2.1.2 ปัจจัยภายนอก พบว่า

1) การมีหน่วยงานเอกชนเข้าไปจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2) การมีหน่วยงานภาครัฐเข้าไปจัดการประชุม การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม การพัฒนาหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านพอเพียง การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมบ้านหนองบัวอย่างต่อเนื่องทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักรู้และการป้องกันวัฒนธรรมของตนเองจากภายนอก

3) การมีสื่อมวลชนที่มีชื่อเสียงให้ความสำคัญกับการมีอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนจากวิถีชีวิต ความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับพญาช้างและนางผมหอม และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ชุมชนเห็นถึงความสำคัญในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของตนเองมากยิ่งขึ้น

2.2 กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูง พบว่า มีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 ชุมชนต้องมีการดำเนินการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้สำหรับการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธูงกับการประกอบพิธีกรรม กระบวนการทำธูงสำหรับใช้ในพิธีกรรมและประเพณีของชุมชนบ้านหนองบัว รวมถึงการรื้อฟื้นการทำธูงแบบเดิมที่ใช้วัสดุฝ้ายในการทำ

2.2.2 ชุมชนต้องมีการค้นหาและสร้างแนวทางและเงื่อนไขในปฏิบัติการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูงร่วมกัน

2.2.3 ชุมชนต้องมีการกำหนดปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำธูงสำหรับใช้ในพิธีกรรมและประเพณีของชุมชน

2.2.4 ชุมชนต้องมีการอบรมเชิงปฏิบัติหรือสอนให้กับคนรุ่นเก่าหรือรุ่นใหม่ที่ยังทำไม่เป็นหรืออาจเพิ่มเติมเพื่อการพัฒนารูปแบบ ทักษะและวัสดุในการทำธูง โดยระหว่างปฏิบัติการจะเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบของธูงเพื่อให้เกิดความแปลกใหม่และสวยงาม

สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูงมีรายละเอียดดังนี้ (1) ผู้นำชุมชนและผู้นำทางจิตวิญญาณที่ถูกเลือกให้เป็นตัวแทนจะเป็นผู้ดำเนินการจัดทำก่อนที่จะมีพิธีกรรมทั้งแบบเฉพาะกิจและพิธีกรรมประจำปี ด้วยกิจกรรมการประชุม การบอกกล่าวผ่านเสียงตามสายเพื่อเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถึงสภาพและปัญหาที่เคยเกิดขึ้นในปีที่ผ่านมาเพื่อที่จะทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม (2) มีการนัดหมายชาวบ้านมาร่วมกันจัดกิจกรรมการทำธูงในวัดโนนสะอาด (3) ชาวบ้านที่มีการรับรู้จากเสียงตามสายและการบอกต่อเดินทางมาร่วมมือกันทำธูงจนเกิดผลสำเร็จ (4) นำธูงที่ประกอบสร้างแล้วไปติดตั้งในบริเวณต่างๆที่มีการจัดงาน

อภิปรายผล

จากผลการดำเนินการวิจัยเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำธูงบ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย คณะผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

1. ความต้องการของชุมชนในการอนุรักษ์การทำธูง พบว่า ชุมชนบ้านหนองบัวนั้นมีความต้องการที่จะอนุรักษ์การทำธูงทั้งในรูปแบบดั้งเดิมที่ใช้ฝ้ายที่มีการปลูกอยู่ในชุมชนในการทำธูงและการใช้วัสดุสมัยใหม่ เช่น การใช้ไหมพรมที่มีสีสดใสโดยเห็นว่าการทำธูง เพื่อการนำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรมการถวายเจ้าพ่อพญาช้างทั้งในช่วงของงานประจำปีและในช่วงที่ต้องการสักการบูชาเพื่อผลทางด้านจิตใจและการเป็นสิริมงคลกับชีวิตที่เจ้าพ่อพญาช้างสามารถที่จะลดบันดาลให้แก่ผู้มาขอพรได้ในสิ่งที่ปรารถนา ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงระบบการคิดที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในพื้นที่บ้านหนองบัว อำเภอภูหลวง จังหวัดเลยที่ต้องการมีส่วนร่วมในการสืบทอดศิลปะและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป โดย สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2558) กล่าวว่าระบบการคิดที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนจะช่วยพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในกระบวนการนั้นจะมีวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อย่างไรก็ตามธูงที่ประดิษฐ์ขึ้นมาย่อมมีคุณค่าที่คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจ โดยเฉพาะแนวคิดที่ว่าธูงนั้นในฐานะที่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวแทนของความเชื่อของชุมชน และสามารถสร้างการรับรู้ถึงคุณค่าอันเป็นผลจากความศรัทธาที่เต็มเปี่ยมถึงจะเป็นเพียงแค่วัตถุชิ้นเล็กแต่กว่าจะได้มาล้วนย่อมมีขั้นตอน เช่น มีการเตรียมวัสดุ มีการเตรียมคนที่จะมานั่งทำ มีการนำไปประดับติดตั้งหรือเป็นส่วนของพิธีกรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ เมธี พิริยการนนท์ (2560) ที่นำเสนอว่า คุณค่าของบางสิ่งอาจเกิดขึ้นจากการกำหนดเกณฑ์ขึ้นมาของคน เช่น เกณฑ์ด้านสุนทรียภาพ เกณฑ์ด้านรูปแบบของผลงาน เกณฑ์ด้านเนื้อหาเรื่องราว เกณฑ์ด้านการใช้วัสดุในการผลิต และเกณฑ์ด้านการยอมรับของสังคม ซึ่งเมื่อรับรู้ถึงคุณค่าแล้วก็จะส่งผลทำให้คนในชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วม ตั้งแต่ตอนแรกได้รับรู้ถึงผลสัมฤทธิ์ที่จะเกิดขึ้น เพื่อให้กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดความยั่งยืนนั้นโดยคนในชุมชนต้องสามารถ (1) ทำงานร่วมกัน

ด้วยการเรียนรู้ไปกับชุมชนเพราะทำให้เกิดผลงานที่มีประสิทธิภาพ (2) ให้ความสนใจร่วมกันกับทีมงาน และคนในชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นเป้าหมายของการทำงานว่าต้องทำให้สำเร็จ (3) เผยแพร่ข้อมูลต่างๆ ให้กับชุมชน ด้วยการใช้สื่อประชาสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ของบ้านหนองบัว พบว่า ภายในกระบวนการจะต้องมีบทบาทของผู้นำชุมชนที่เป็นแกนนำในการนำพาเพื่อหาแนวทางหรือขั้นตอนหรือกระบวนการในการดำเนินการ โดยเฉพาะกระบวนการมีส่วนร่วมที่จำเป็นต้องได้ผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานมาร่วมกันพัฒนาผ่านการสอน การอบรมหรือการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยเฉพาะการสร้างกลุ่มเพื่อการปฏิบัติการอนุรักษ์โดยเริ่มต้นจากการสร้างกลุ่มเพื่อการขับเคลื่อน มีรูปแบบการส่งเสริมและสร้างความร่วมมือจากชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ส่วนกระบวนการสื่อสารรายละเอียดไปยังกลุ่มเป้าหมายให้เข้าใจและเข้ามามีส่วนร่วมร่วมใจในการอนุรักษ์ จำเป็นต้องมีความรวดเร็ว เข้าถึงตัวกลุ่มเป้าหมายและมีความชัดเจน (ชานนท์ วิสุทธิชานนท์, 2557) ซึ่ง ปฐมภรณ์ จันทรแก้ว (2555) กล่าวว่า การสื่อสารและการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเพื่อการส่งเสริมหรือการอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมนั้น ผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีการวางแผนในหลากหลายรูปแบบทั้งรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีการประสานงานทั้งแบบการสื่อสารทางเดียวและการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ และมีการเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้เกิดการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน และที่สำคัญคือการเน้นในกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องเหล่านั้นจะต้องมีการวางแผน มีการติดตามและประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ที่มีการจัดขึ้นมาด้วยอย่างเป็นระบบ หรืออาจมีการจัดกิจกรรมเสริมด้วยการจัดโครงการทัศนศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการประดิษฐ์สูงหรือวัฒนธรรมอื่นที่ถูกนำมาใช้สำหรับการพิธีกรรมหรือการนำมาสู่การประยุกต์และประดิษฐ์เพื่อการจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว โดยที่การมีส่วนร่วมผ่านการสื่อสารนั้นผลที่จะเกิดขึ้นคือการจะช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้าใจอันดีต่อกันในมิติต่างๆ สำหรับช่องทางการสื่อสารนั้นสามารถสื่อสารบนสื่อสังคมออนไลน์ เสี่ยงตามสาย หรือการประชุมก็ตาม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ เมธี พิริยการนนท์ (2560) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ส่งผลและเป็นระบบแบบแผนนั้นจะส่งผลทำให้สังคมของชุมชนนั้นมีความน่าอยู่ขึ้น สามารถส่งเสริมและพัฒนาให้ชุมชนมีเศรษฐกิจดีขึ้นและสภาพแวดล้อมดีขึ้น

อย่างไรก็ดีกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นบทบาทของผู้นำอาจจะต้องได้รับการยอมรับโดยธรรมชาติของบุคลิกภาพ อธยาศัยไม่ตรีและจิตวิทยาของความเป็นผู้นำ เพราะในกระบวนการมีส่วนร่วมจะต้องสร้างการรับรู้ในคุณค่าคุณค่าและส่งเสริมอัตลักษณ์เป็น การศึกษาที่ได้เกิดกระบวนการที่สำคัญทั้งการสอบถาม การขอความคิดเห็น การให้แนวคิด การพูดคุยและแสดงความคิดเห็นในวงเสวนา ที่แสดงความคิดเห็น การแสดงตัวตนที่มีความรักในพื้นที่ชุมชน สังคมของตน ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีที่ชุมชนได้ออกความเห็นได้รับฟัง ได้ความรู้และสะท้อนความต้องการออกมาทั้งในแง่การออกแบบพื้นที่และมีความเข้าใจจนถึงขั้นตระหนักเพื่ออนุรักษ์สิ่งที่เป็น รากเหง้า จากอดีตถึงปัจจุบัน (เมธี พิริยการนนท์, 2560)

ภาพประกอบที่ 3 การนำธุงมาใช้ประดับตกแต่งในงานบุญประจำหมู่บ้าน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ในคณะผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการประสานงานกับผู้นำในพื้นที่เพื่อเข้าเก็บข้อมูล โดยใช้เครื่องมือและวิธีการศึกษาเอกสาร การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติ ผลการศึกษาพบว่า บ้านหนองบัวเป็นพื้นที่ที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ผูกติดกับความเชื่อและศาสนา มีตำนานท้องถิ่นเรื่องพญาช้างและนางผมหอมที่ถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตในหนึ่งปีจึงมีการกำหนดวันในการทำพิธีกรรมขึ้นมา โดยมีการสักการบูชาด้วยการถวายดอกไม้ธูปเทียน เช่นเดียวกับธุงที่มีการถวายให้กับศาลพญาช้าง แต่การทำธุงมาถวายผูกติดกับนางเทียมที่ต้องทำมาถวายเท่านั้น ซึ่งผลจากการ

ประกอบพิธีกรรมการขออนุรักษ์รักษาร่างทรงย่ามหมอมเพื่อการขออนุญาตให้ชุมชนได้มีการโอภาสร่วมเรียนรู้และร่วมถวายธง การอนุญาตให้สามารถดำเนินการทำได้จึงเกิดขึ้นและมีการนำมาสู่การสนทนาถึงการเรียนรู้และการอนุรักษ์เกิดขึ้น จากกระตมความคิดเห็นพบว่า ต้องมีการจัดประชุมเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจถึงความเป็นมาในวัฒนธรรมการทำธงของบ้านหนองบัว วิธีการทำธง ความเชื่อความศรัทธาและผลที่เกิดขึ้นจากการทำธงถวาย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น อำเภอภูหลวง องค์การบริหารส่วนตำบลภูหอ สถานศึกษาในพื้นที่อำเภอภูหลวงร่วมกันนำผลการวิจัยไปวางแผนการดำเนินการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้เชิงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้กับชุมชน โดยเชื่อมโยงเข้ากับวัฒนธรรมอื่นๆ ที่กำลังจะสูญหายไปเพื่อเป็นการสร้างการรับรู้ การชื่นชมและการตระหนักรู้ในความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นจิตวิญญาณของชุมชน

2. สถานศึกษาในพื้นที่ควรมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยร่วมกับชุมชนบ้านหนองบัวในการให้ความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติการทำธงสำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมและการพัฒนาไปสู่การขายในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อสร้างรายได้ให้กับนักเรียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการรื้อฟื้นศิลปะและวัฒนธรรมอำเภอภูหลวงสำหรับการจัดการและการสื่อสารการท่องเที่ยวของชุมชน

2. ควรมีการประยุกต์ศิลปะและวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอภูหลวงสู่การออกแบบสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนสำหรับสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

ชานนท์ วิสุทธิชานนท์. (2557). การมีส่วนร่วมใน การอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านในตำบลคลองแดน อำเภอร่อนนวด จังหวัดสงขลา.

สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

นัฐวุฒิ จารุงษ์. (2561) ธง. <<https://cac.kku.ac.th/?p=5048>> (สืบค้นเมื่อ 29 เมษายน 2563).

ปฐมภรณ์ จันทร์แก้ว. (2555). การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและฟื้นฟูการท่องเที่ยวของตลาดสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานิเทศศาสตร์ธุรกิจ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

เมธี พิริยการนนท์. (2560) .รูปแบบการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบมรดกชาติ เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์เมืองมหาสารคาม. การประชุมวิชาการ “มหาวิทยาลัยมหาสารคามวิจัย ครั้งที่ 13. ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 237-246.

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ. (2547). การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมภายใน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2558). โสวัตวัฒนธรรมอีสานในงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.